

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 58

NUMMER 4

SEPT-OKT 2011

3 Politieke iconen – *Wil van den Bercken*

6 Koptische spanningen –

Kees Hulsman

9 Finse lutheranen en Russische orthodoxen – *Huub Vogelaar*

*De kerk van het Fins-orthodoxe seminarie te Joensuu, Finland.
(Foto: H. Vogelaar)*

12 Meditatie: Moeder Gods van de tederheid – *Paul Brenninkmeijer*

15 Russische debatten Kerk – Samenleving – *Katja Tolstaja*

18 Tussen de drie Nieuwjaren – *vader Pavel Adelgeim*

21 Korte berichten

23 Liturgieagenda

Pokrof 2011-4 valt niet op het eind van het werkseizoen bij u op de mat, maar op het moment dat een nieuw werkseizoen al weer enige weken oud is ('n experiment). Opmerkelijk is dat bij die moderne aftrap van een nieuw werkjaar begin september het oude Byzantijnse kerkelijke jaar met zijn aanvang op 1 september zo wonderwel aansluit. Wij, mensen van nu, zitten – niet officieel maar wel feitelijk – tussen twee Nieuwjaren in, 1 september én 1 januari. Wij plaatsen hierover een voordracht van de Russische priester Pavel Adelgeim, zij het dat ze in orthodox Rusland maar liefst drie Nieuwjaren hebben. Leest u daar zelf.

Wil van den Bercken vertelt ons over politieke iconen, een relatief onbekend maar niet onbelangrijk thema. Paul Brenninkmeijer mediteert over een ander soort icoon, die van de Moeder Gods van de tederheid. Kees Hulsman plaatst de gecompliceerde situatie van de Kopten in Egypte ten opzichte van de Staat en de Islam binnen de context van óók binnenkerkelijke discussies. Huub Vogelaar vertelt over de boeiende dialoog tussen Finse lutheranen en Russische orthodoxen, die ook binnenslands in Finland oecumenische vruchten heeft afgeworpen. Katja Tolstaja schrijft over het debat in Rusland tussen Orthodoxie en samenleving - vaak een schreeuwerige dialoog van doven.

Wij hopen u met dit nieuwe Pokrofnummer weer loofdoende boeiende informatie te bieden over oosters christendom

Leo van Leijsen,
Redactiesecretaris Pokrof

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Politieke thema's op iconen

In de geschiedenis van de orthodoxe kerk zijn er veel iconografische afbeeldingen gemaakt van politieke heersers die het christendom hebben geïntroduceerd of bevorderd in hun rijk. Met de uitbeelding van keizers en vorsten zijn iconen niet meer een representatie van het heilige, maar een uitdrukking van een nationale identiteit, niet meer een 'venster op de eeuwigheid', maar een inblik in de religieus-ideologische tijdsgeest. Dit aspect is weer actueel geworden na de omstrede canonisatie en 'iconisatie' in 2000 van de laatste Russische tsaar, Nicolaas II.

Nicolaas II (gest. 1918) heeft een plaats in een lange traditie van heilige heersers die in de Russische kerkelijke kalender zijn opgenomen met de kwalificatie rechtgelovig (*blagovernij*). Maar hij staat ook in de nog oudere traditie van heilige Byzantijnse keizers.

Byzantijnse keizers

De eerste heilige staatsman is keizer Constantijn de Grote. Constantijn wordt meestal afgebeeld samen met zijn moeder, de H. Helena. Daarbij zijn twee varianten te onderscheiden: óf zij staan beiden centraal op de icoon met een hand aan het kruis dat tussen hen in staat, óf zij staan aan de zijkant van de icoon, die verder 'De verheffing van het kruis' uitbeeldt, het kruis vastgehouden door een bisschop of diaken. De tweede icoon is duidelijk een meer spirituele icoon dan de eerste, die eigenlijk een staatsieportret is.

De volgende heilige keizer is Justinianus (gest. 565). Karakteristiek is de afbeelding van Justinianus en zijn echtgenote Theodora op de beroemde mozaïeken in de apsis van de San Vitale in Ravenna. In deze afbeeldingen verrichten zij liturgische handelingen: Justinianus draagt een gouden schotel voor het eucharistische broden keizerin Theodora een kelk. Beiden hebben een nimbus rond hun gekroonde hoofd. Een bijzondere iconografische positie wordt ingenomen door keizerin Irene en haar zoon Constantijn VI. Zij hebben de beeldenstrijd

Moeder Gods van Azov, Russische politieke icoon, einde 17^e eeuw.

beslecht ten gunste van de iconen op het concilie van Nicaea in 787. Daardoor zijn zij zelf ook onderwerp geworden van iconen.

Russische grootvorsten

Een tweede categorie vorsten op iconen zijn de nationale heiligen van de afzonderlijke orthodoxe kerken. Voor Rusland begint deze categorie met de Kiëvse grootvorst Vladimir. Hij wordt vaak afgebeeld tezamen met zijn grootmoeder, grootvorstin Olga, en beiden vormen zo de Russische tegenhangers van Constantijn en Helena.

Andere Russische heersers op iconen zijn Andrej Bogoljoebskij (1174), een vorst die zijn eigen hoofdstad Kiev plunderde en in 1702, niet zonder politieke bedoelingen van Peter de Grote, werd gecanoniseerd. Een belangrijkere historische status heeft Aleksandr Nevsky, vorst van Novgorod. Hij heeft in 1242 de binnenvallende Duitse ridderorde verslagen en twee jaar eerder de katholieke Zweden. Door deze daden is hij symbool geworden voor de Russisch-orthodoxe standvastigheid tegenover de katholieke expansie naar het Oosten. Hij wordt daarom heden ten dage vaak opgevoerd

in de nationalistisch-religieuze pers.

Aleksandrs zoon Daniil, vorst van Moskou (gest. 1303) is ook heilig.

De heiligheid van de volgende vorst, Dmitry Donskoj (1389), heeft een duidelijke politieke oorsprong. Als grootvorst van Moskou versloeg hij de Tataren en had hij met de H. Sergy van Radonezj een relatie die beantwoordde aan het orthodoxe ideaal van kerk-staat-harmonie. Er is geen karakteristieke icoon van Dmitry. Bij zijn late canonisatie in 1988, die een bevestiging was van een eeuwenoude onofficiële canonisering, is er een icoon gemaakt die zoals de meeste neo-iconen weinig expressief is. Mooier is het zeventiende-eeuwse fresco van Dmitry boven zijn graf in de Aartsengelkathedraal van het Kremlin: sereen en zonder vorstelijke symbolen, in tegenstelling tot Aleksandr Nevsky op dezelfde muur.

In tegenstelling tot de Russische grootvorsten uit de middeleeuwen zijn de tsaren nooit heilig verklaard, op de laatste na. Maar sommigen van hen werden wel afgebeeld op verhalende iconendie de Russische staatsmacht uitdrukken. Deze iconen hebben een sterke politieke symboliek.

De eerste dergelijke icoon is die met de titel 'Gezegend de legerschaar van de hemelse tsaar', meestal aangeduid als 'De strijdende kerk'. Deze monumentale compositie is gemaakt in opdracht van Ivan de Verschrikkelijke na zijn verovering van Kazan. Ivan is afgebeeld als aanvoerder, samen met de aartsengel Michael, van een legerschare van drie rijen Russische strijders en alle heilige middeleeuwse vorsten, die optrekt van het brandende Kazan in de rechterbovenhoek naar het als een hemelse stad op de berg afgebeelde Moskou (of Jeruzalem) in de linkerbovenhoek, waar de Moeder Gods op hen wacht.

De boom van de Russische heerschappij

Alhoewel 'De strijdende kerk' een icoon is met een politieke betekenis, liet Ivan zich hier afbeelden in een symbolische context. Anders ligt het met een icoon van een eeuw later, 'De planting van de boom van de Russische heerschappij' (zie achterzijde omslag). Deze door Simon Oesjakov in 1666 gemaakte icoon geeft uitdrukking aan het Byzantijnse ideaal van kerkelijke en politieke symfonie in het Moskouse rijk. Zij is gemaakt tijdens het bewind van tsaar Aleksej, toen dat ideaal verstoord werd door patriarch Nikon die dezelfde politieke status wilde als de tsaar.

De icoon laat een boom met twee takken zien die hoog opgroeit uit de Maria-Ontslapingskathedraal achter de zeer herkenbare muur van het Kremlin. In de linkertak hangen de geschilderde medaillons van de Russische metropolieten en rechts die van de Moskouse grootvorsten en tsaren. In het midden staan aan de voet van de boom de eerste metropoliet van Moskou, Pjotr (gest. 1326), en grootvorst Ivan I (gest. 1330), die de boom water geven. Ivan I, de grondlegger van de Moskouse macht, staat hier met een aureool afgebeeld, hoewel hij niet heilig is verklaard. Links en rechts van hen staan tsaar Aleksej en zijn vrouw Marija met hun twee kinderen, Feodor en Aleksej. Hier staan dus voor het eerst levende personen in herkenbare vorm op religieuze iconen. De vorsten in de boom zijn allen uit de Moskouse periode: de Kiëvse voorgangers, ook de heilige, staan er niet op, zoals wel het geval was bij 'De strijdende kerk'. Kiev en Oost-Oekraïne waren enkele jaren daarvoor door Moskou onder protectoraat genomen c.q. geannexeerd.

Tsaar Aleksej en zijn vrouw staan ook op een andere icoon uit die tijd, namelijk op 'De vereering van het kruis' van I. Saltanov (zie voorzij-

Oekraïense pro-Russische Pokrof-icoon van het katholieke Maria-bescherming-type, tweede helft zeventiende eeuw. De Moeder Gods met kroon van het gesloten Pruisisch-Russische model strekt haar mantel beschermend uit over de orthodoxe metropoliet van Kiev en de Oekraïense aanvoerder Bohdan Chmelnyckyj.

de omslag). Deze icoon is gemaakt voor de huiskerk in het Kremlin van patriarch Nikon, die er ook op staat. De politieke symboliek van de icoon zit in het feit dat naast het kruis ook keizer Constantijn en de keizerin-moeder Helena staan: het Russische tsarenpaar wordt zo in de traditie geplaatst van het Byzantijnse heilige duo. Maar er zit ook een subtiele bijbetekenis aan deze icoon: Nikon is kleiner afgebeeld dan de tsaar en op zijn hoofdtooi ontbreekt het patriarchale kruisje en er staat geen naam bij hem.

Wat Maria betreft, hier draagt zij nog als Moeder Gods Jezus op haar handen. Op latere iconen heeft zij de tsaristische scepter en rijksappel in haar handen, en wordt zij met het heraldische wapen van het Russische rijk afgebeeld, de tweekoppige adelaar. Maria wordt steeds meer de patrones van de Russische staat. Rond 1700 verschijnt de tweekoppige adelaar voor het eerst op religieuze iconen, met name op die van 'De Moeder Gods van Azov' (zie openingsfoto hierboven). Deze icoon is geschilderd tijdens de oorlog van Rusland tegen Turkije onder de jonge Peter de Grote. Op de icoon staat een levensgrote drievoudig gekroonde tweekoppige adelaar achter Maria. In zijn klauwen heeft hij de scepter en de rijksappel, waaruit bliksemstralen neerschieten op de Turkse halve manen van de stad Azov. Onderaan staan links de H. Joris en rechts het tsarenduo Peter en zijn halfbroer Ivan, beiden gekroond.

Orthodoxe en katholieke typen

Een opmerkelijke politisering van Maria is te zien op twee Oekraïense Pokrof-iconen. De eerste, uit tweede helft zeventiende eeuw, is een Moeder Gods die haar mantel beschermend uitstrekt over de orthodoxe metropoliet van Kiev en Bohdan Chmelnyckyj, de Oekraïense aanvoerder in de strijd voor aansluiting van Oekraïne bij Moskou. Maria draagt een kroon van het gesloten Pruisisch-Russische model. Op een andere Pokrof-icoon (1703) spreidt Maria haar beschermende sluijer uit over de Poolse koning Jan Sobieski met zijn echtgenote en over de geünieerde bisschoppen van Lviv en Przemyśl. Curieus is, dat de pro-Russische icoon het katholieke Maria-bescherming-type is en de pro-Poolse het orthodoxe type.

De Rijks-Moeder Gods

Een laatste politieke afbeelding van Maria is de icoon van 'De Rijks-Moeder Gods' (*Derzjavnaja*). De icoon, daterend van rond 1800, werd

Oekraïense pro-Poolse Pokrof-icoon van het orthodoxe type (1703). Maria spreidt haar beschermende sluijer uit over de Poolse koning Jan Sobieski met zijn echtgenote en over de geünieerde bisschoppen van Lviv (nu Oekraïne) en Przemyśl (Zuid-oost-Polen).

op 2 maart 1917 gevonden in de kelder van de Hemelvaartskerk van Kolomenskoje, het landgoed van de Romanovs bij Moskou. De Moeder Gods is gezeten op een troon en bekleed met de regalia van de tsaar: de keizerlijke kroon, de porfieren mantel, de scepter en de rijksappel. Het Christuskind zit op haar schoot.

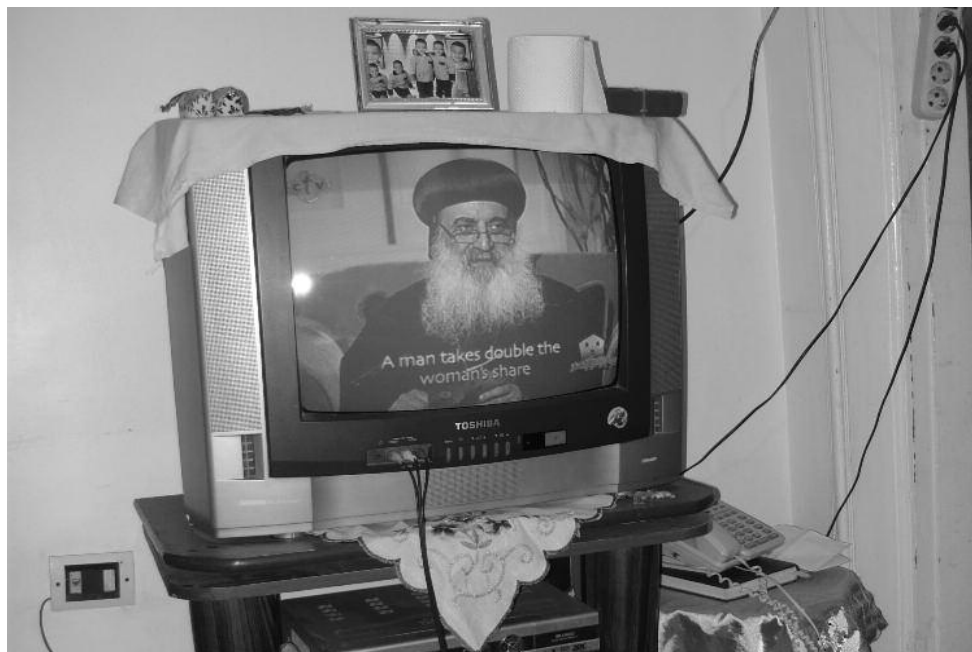
De dag van de ontdekking van de icoon was de dag van de abdicatie van Nikolaas II en spoedig ging de kerk er een teken van de hemel in zien, dat met het aftreden van de tsaar de hemelse koningin de bescherming van het Russische rijk op zich had genomen.

Een gekroonde Moeder Gods is tegen de regels van de orthodoxe iconografie, die geen afleidende versieringen toestaat. Maria is hier niet meer de 'teder ontfermende' noch de 'wegwijzende', maar de plaatsvervangende keizerin van Rusland. Maria als gekroonde koningin is eigenlijk een katholiek thema. De *Derzjavnaja* heeft dan ook een katholieke tegenhanger in Maria als *regina Poloniae* ('koningin van Polen'). Het feit dat het katholieke Polen en het orthodoxe Rusland eeuwenlang vijanden van elkaar waren, maakt de theologische ongerijmdheid van deze nationalistische Mariacultus nog eens extra duidelijk, net als bij de twee genoemde Pokrof-iconen.

Wil van den Bercken

Strakke Koptische huwelijks- wetgeving leidt tot spanningen

Binnenkerkelijk, politiek en interreligieus

Al meer dan 40 jaar protesteren vooral Koptische christenen met huwelijksproblemen tegen de strakke Koptisch-orthodoxe kerkelijke richtlijnen voor echtscheiding. Christenen die echt een scheiding willen afdwingen gaan dan over naar de Islam. Dat levert vaak weer spanningen op tussen moslims en christenen en tussen kerk en staat, alsmede voer voor Egyptische media die over deze Koptische problemen berichten.

Ook deze zomer was het weer raak¹:
- 7 juli - Twintig Kopten geven gevolg aan een oproep op Facebook om voor het Ministerie

Bisschop Bola, voorzitter van de Clericale Raad, beantwoordt vragen over huwelijk en echtscheiding in een op de Koptische TV-zender regelmatig terugkerend programma. [Foto: archief K. Hulsman].

van Justitie een wetgeving te bepleiten die christenen meer ruimte geeft om te kunnen scheiden.

- 30 juli - Koptische altaarjongens slaan een groep van Koptische demonstranten uit de Koptische Kathedraal in Cairo omdat zij voor een ruimere wetgeving voor echtscheiding pleitten.

- 15 augustus - Koptische demonstranten protesteren tegen het hervatten van de werkzaamheden van de Koptisch-orthodoxe Clericale Raad, omdat die zich al jaren verzet tegen een ruimere wetgeving voor echtscheiding. De 'Recht op Leven'-beweging zegt dat Kopten die

¹ De volgende en andere Arabische persartikelen zijn in de database van Arab-West Report te vinden: <http://www.arabwestreport.info>. Zie daar ook Hany Labib's recente uitvoerige rapport over deze problematiek. Arab-West Report, 2011, week 34, art. 1, 22 augustus 2011, <http://www.arabwestreport.info/year-2011/week-34/1-multiple-scenarios-personal-status-affairs-egyptian-christians>.

willen scheiden, massaal de kerk zullen verlaten.

‘Recht op Leven’-beweging

Veel van de jarenlange steeds weer terugkomende protesten zijn tegen de Koptisch-orthodoxe Bischof Bola gericht, voorzitter van de Koptisch-orthodoxe Clericale Raad, die regelmatig op Koptische TV zenders zijn oordelen geeft op vragen over huwelijksproblemen en echtscheiding. Als je die verhalen beluistert draait het om strakke christelijke leefregels die toegepast moeten worden. Hany `Azt, een woordvoerder van de ‘Recht op Leven’-beweging, zegt dat zij 100.000 leden heeft. De Clericale Raad beweert echter dat deze beweging ongeveer 3.000 personen vertegenwoordigt. Wat het juiste aantal ook is, door de decennia zijn er vele duizenden huwelijksproblemen geweest die in honderden gevallen tot tal van spanningen hebben geleid, binnen en buiten de kerk.

In Egypte kunnen zowel christenen als moslims niet civielrechtelijk trouwen.

Echtscheiding is alleen mogelijk als de kerk hierin toestemt.

Huwelijk en echtscheiding worden in Egypte in een Persoonlijke Status-wetgeving geregeld, één voor christenen en één voor Moslims. De Koptisch-orthodoxe Kerkstelde in 1938 een statuut vast waarin echtscheiding veel ruimer geregeld is dan na het aantreden van paus Shenouda III in 1971. De Koptische paus wil uitsluitend echtscheiding toestaan als overspel bewezen kan worden, op grond van Christus’-woord “Wie zijn vrouw verstoot, behalve in het geval van ontucht, en met een ander trouwt, pleegt echtbreuk.” (Mt 19:9).

De Egyptische staat gaat uit van wet 462/1955 die grotendeels gebaseerd is op de – ruimere – kerkelijke regelgeving van 1938. Kerkelijke voorstellen, met name dat uit 1998, om (de ook door de staat erkende) echtscheiding slechts toe te staan op grond van bewezen overspel, leidden niet tot wetswijziging aan politieke zijde. De reeds tientallen jaren bestaande spanningen tussen kerk en staat over wanneer nu een echtscheiding ja dan nee kan worden uitgesproken, lopen op wanneer de hoogste administratieve rechtbank op 29 mei 2010 besluit dat paus Shenouda twee gescheiden Kopten de mogelijkheid moet geven te hertrouwen. De rechter bepaalde dat “het stichten van een familie een constitutioneel recht is dat boven andere overwegingen staat.” Paus en synode

weigeren het besluit van de rechter uit te voeren. De synode spreekt uit dat de kerk de Egyptische wetgeving respecteert maar het christelijke huwelijk is een sacrament dat alleen de kerk aangaat. Daarmee worden alle gerechtelijke uitspraken afgewezen die in strijd zijn met bijbelse principes. Op 12 juni 2010 besluit het Ministerie van Justitie een commissie te vormen met vertegenwoordigers van alle kerken om tot een wetgeving te komen. Kopten die tegen de kerkelijke regelgeving zijn organiseren in augustus 2010 een congres om een ruimere wetgeving te bepleiten. Pater Salibi Matta Sawiris reageert daarop dat de kerk niet zal bidden over de lichamen van overledenen die niet in door de kerk erkend huwelijk zijn getrouwd.

De decennialange juridische strijd tussen kerk en staat heeft gevolgen voor individuele kerkliden die ondanks alle beperkingen toch willen scheiden. In het verleden waren er voorbeelden van overgang naar de Koptische Evangelische kerk om daarmee een scheiding af te dwingen. De bekende Koptische intellectueel Milad Hanna is daar een voorbeeld van, maar de Koptische Evangelische Kerk is daarop terug gekomen omdat dit toch te veel spanningen opleverde met de veel grotere Orthodoxe kerk. Overgang naar de van de Orthodoxe kerk afgescheiden kerk van bisschop Maximus is een optie, maar ook daar zijn problemen omdat de Koptisch-orthodoxe Kerk haar invloed heeft aangewend om erkenning van die kerk door de staat te voorkomen. Sinds het kerkelijke conceptvoorstel uit 1998 kunnen mensen die willen scheiden dit alleen maar afdwingen door naar de islam over te gaan.

Dat is een stap die vele christenen niet makkelijk zetten maar het gebeurt wel, sommige kerkleiders schatten dat dit duizenden personen per jaar betreft. In vele tientallen situaties leverde dit grote spanningen op.

Priestervrouwen willen scheiden

In 2004 wilde Wafaa Costantine, de vrouw van een orthodoxe priester, zich van haar man laten scheiden. De Koptisch-orthodoxe bisschop Pachomius van Damanhour weigerde dit.

Costantine besloot daarop zelf naar de politie te stappen om aangifte te doen van haar ‘wens’ om moslim te worden. Natuurlijk was dit geen liefde voor de Islam maar zag zij dit als een noodzakelijke stap om een scheiding te forceren, want noch de Koptisch-orthodoxe Kerk en noch de Islam erkent dat een moslimvrouw met

V.l.n.r. Camilia Shehata, de secretaris van de paus en de auteur Kees Hulsman met de zoon van de familie.
[Foto: archief K. Hulsman]

een christen, laat staan een priester, gehuwd is. De overgang tot de islam was een middel om een echtscheiding te forceren. Dit leverde van christelijke kant totaal valse beschuldigingen op, dat zij door moslims tot deze stap gedwongen zou zijn – waardoor er verdere escalaties plaats vonden tussen moslims en christenen. Paus Shenouda dwong autoriteiten om Costantine op te sporen en aan de kerk uit te leveren. Pas na een gesprek van vier dagen was Costantine ‘bereid’ te verklaren dat ze christin wilde blijven, maar de vier dagen die daarvoor nodig waren, waren beslist niet overtuigend. Ook niet overtuigend was dat Costantine na deze verklaring van de kerk geen pers te woord mocht staan om haar eigen verhaal te vertellen. Mijn Egyptische Koptisch-orthodoxe vrouw en ik hebben deze zaak tot de bodem toe uitgezocht en in een bijna 100 pagina lang rapport beschreven.² Later volgden valse beschuldigingen van islamisten dat zij niet in het publiek verscheen omdat zij door de kerk zou zijn omgebracht. Natuurlijk was dat een middel om de kerk te dwingen Costantine in het publiek te laten verschijnen. Op 5 april jl. sprak ik met de secretaris van paus Shenouda over haar. Hij vertelde dat de overheid, uit een soort wraak voor het optreden van de kerk, alle officiële documenten over haar of vernietigd of ontoegankelijk had gemaakt. Costantine kan daarvoor bijvoorbeeld geen paspoort meer krijgen en het land uit reizen.

In juli 2010 liep Camelia Shehata vier dagen weg van haar echtgenoot, ook een priester.

Christenen organiseerden demonstraties waarin werd beweerd dat moslims haar hadden ontvoerd. Omdat christenen vaak beweren dat moslim geworden medegelovigen ontvoerd zijn, meenden salafistische moslims te weten dat het ook hierbij om een heuse bekering tot de islam ging. Maar Camelia heeft, anders dan Wafaa, de eerste formele stap daartoe, namelijk een politieverklaring, nooit gezet. Zij heeft dat ook een aantal keren publiekelijk verklaard. Maar iemand heeft met fotoshop haar een islamitische sluijer gegeven als ‘bewijs’ dat zij moslim is geworden. De bovengenoemde secretaris van de paus regelde dat ik haar, haar man en kind op 8 april op hun geheime schuilplaats kon treffen om haar noodkreet bij de immigratie-autoriteiten van enkele westerse landen neer te leggen. Nog een voorbeeld van problemen rond echtscheiding is dat van Abir Talaat Fakhry, de vrouw rondom wie het sectarische geweld in Imbaba, een arme wijk in Cairo, losbarstte en waardoor 15 mensen het leven lieten. Dat geweld was het gevolg van valse beschuldigingen dat zij in een kerkgebouw in Imbaba werd vastgehouden. Ook zij is overgegaan naar de Islam om een echtscheiding van haar man te kunnen forceren.

Ik ben persoonlijk tegen echtscheiding en ik begrijp dat de kerk principieel tegen echtscheiding is. Maar kun je mensen dwingen bij elkaar te blijven die hoe dan ook uit elkaar willen gaan? Het grote probleem in Egypte is dat huwelijk en scheiding uitsluitend binnen de eigen religieuze gemeenschap mogelijk is. Bij een volledige scheiding van godsdienst en staat zou men burgerlijk kunnen trouwen en scheiden en kan de kerk al dan niet haar zegen daaraan verlenen. Die scheiding van godsdienst en staat echter wordt noch door islamitische leiders en noch door paus Shenouda gewenst. Daarmee zullen christelijke echtparen met ernstige huwelijksproblemen alleen door overgang van een partner naar de islam een scheiding kunnen forceren. De Koptisch-orthodoxe Kerk is hierdoor mede (en niet alleen) verantwoordelijk voor de problemen die ontstaan als een christelijk echtpaar tegen de zin van de kerk echt uit elkaar wil.

Kees Hulsman

Kees Hulsman is socioloog en eindredacteur van Arab-West Report

² Arab-West Report, 2005, week 51, art. 13, <http://www.arabwestreport.info/node/5994>

Op de grens van oost en west

Hoopvolle ontwikkelingen tussen buren

Dit artikel gaat over de contacten van de Finse Lutherse Kerk met de Russisch-orthodoxe Kerk. Hoewel Finland zelf tot het westen hoort, is het ook verregaand beïnvloed door de nabijheid van Rusland. Met Sint-Petersburg zijn er, naast Stockholm, altijd nauwe contacten geweest, ook in godsdienstig opzicht.

De lutherse Finnen zijn zich er goed van bewust orthodoxe buren te hebben. Bovendien is een minderheid van de Finnen (1%) ook orthodox. Karelië in het oosten van het land was tot de Tweede Wereldoorlog het thuis van de Finse orthodoxie. Nog lang werden orthodoxe Finnen gezien als aanhangers van een 'vijandig Russisch geloof'. Dit vooroordeel leefde tot ongeveer 30 jaar geleden.

Finse lutheranen en Russische orthodoxen in dialoog

Na de Tweede Wereldoorlog werden de zwaar verstoorde verhoudingen tussen Finland en Rusland hernieuwd. Handel en cultuur legden daarvoor een nieuwe basis, hoewel het de tijd van de Koude Oorlog was. Op politiek vlak was Finland officieel neutraal, maar het sloot in 1948 wel een vriendschapsverdrag met de Sovjet-Unie.

Het aanknopen van wederzijdse kerkelijke relaties ging aanzienlijk langzamer. Dat gebeurde pas toen het mondiale oecumenische klimaat veranderde. In 1961 werd de Russisch-orthodoxe Kerk lid van de Wereldraad van Kerken en sinds de jaren '60 namen de Finse Lutherse Kerk en de Russisch-orthodoxe Kerk actiever deel aan de internationale oecumene. Kenmerkend voor de Finse Evangelische Lutherse Kerk is haar hoogliturgische en sacramentele karakter. Ze situeert haarzelf in de ongebroken ene, heilige, katholieke traditie.

In maart 1970 begon er een opmerkelijke dialoog tussen beide kerken, die tot op vandaag voortduurt. De implosie van de Sovjet-Unie in 1991 was geen reden om de gesprekken te beëindigen. Deze grondig voorbereide bilaterale gesprekken vonden om de drie jaar plaats en

De door tsaar Nicolaas I bekostigde Finse lutherse Nicolaaskathedraal te Helsinki, Finland.
(Foto: H. Vogelaar)

gingen afwisselend door in beide landen. Het is eigenlijk de enige ontmoeting tussen protestanten (lutheranen) en Russische orthodoxen die succesvol kan worden genoemd. Bij samenkomsten in Finland waren bovendien waarnemers van de Fins-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk van Finland aanwezig. De architecten van de gesprekken waren de lutherse aartsbisschop Martti Simojoki en metropoliet Nikodim van Leningrad (het huidige Sint-Petersburg). Vanaf het begin werden er voor elke ontmoeting twee thema's vastgelegd: een dogmatische en een sociaal-ethische. Het ethische onderwerp ging meestal over vrede. Er wordt verondersteld dat dit gebeurde op 'aansporing' van het Sovjet-regime, maar het vredesvraagstuk stond destijds ook hoog op de agenda van de internationale oecumenische beweging. Sommige onderzoekers beoordelen de discussies over de sociaal-ethische onderwerpen uit de Koude Oorlog achteraf als verlorren moeite. Bij de eerste ontmoeting durfden men elkaars handen nog niet te schudden want die handen waren immers van de vijand uit de Tweede Wereldoorlog. Het ging om theologische gesprekken, niet om het onderhouden van

Orthodoxe houten kerk in Ilomantsi, Finland.
(Foto: H. Vogelaar)

diplomatieke relaties of het bereiken van een oecumenische consensus over leerstellige vraagstukken. Het doel was om elkaars spirituele erfgoed beter te leren kennen, om samen dieper door te dringen tot “de heilige mysteries van ons christelijk geloof”.

Ingria

Voor de Finnen was er een belangrijk bijkomend belang. Door goede contacten te krijgen met de orthodoxie wilden de Finnen opnieuw de banden aanknopen met de geïsoleerd levende Finse lutheranen in Ingria (het gebied rondom St. Petersburg waar zich eens vele Finnen gevestigd hadden) en in andere Russische regio's.

Zoeken naar consensus

Beide partijen zochten naar gedeelde gezichtspunten en produceerden een lange reeks gemeenschappelijke posities. Het ging dus wel degelijk om het verwoorden van een consensus of ten minste van een convergentie van wat op zekere hoogte gezamenlijk werd geloofd. Op de eerste bijeenkomsten van 1970, 1971 en 1974 stond het onderwerp eucharistie centraal. De ontmoeting van het jaar 2005 behelsde 14 gezamenlijke posities over de leer van de mens en 10 over maatschappelijke uitdagingen voor het huidige Europa. De thema's van 2008 waren: 'Vrijheid als gift en verantwoordelijkheid' en 'Mensenrechten en christelijke opvoeding'. Wat opvalt, is dat een onderwerp als sacrament

(mysterion) of een voor de hand liggend item als doop in die dialoog van veertig jaar niet bediscussieerd werd. Onder Finse theologen werd veel aandacht gegeven aan de receptie van de discussie, wat soms leidde tot felle interne gedachtewisselingen onder theologen en binnen de kerk. Er ontstond een groep van jonge theologen gekenmerkt door 'patristisch enthousiasme' onder leiding van prof. Tuomo Mannermann uit Helsinki. Deze fractie zocht naar een nieuwe Finse interpretatie van Maarten Luther, waarbij de kerkreformatator werd beschouwd als theoloog binnen de Grote Traditie van de ongedeelde Kerk, als leraar van katholiciteit.

Resultaten

Wat zijn nu de resultaten van deze opmerkelijke dialoog?

1. De Finse Lutherse Kerk werd zich dieper bewust van haar lutherse karakter. Niet in engere zin, maar in oecumenische zin. Rauno Pietarinen, priester en leider van het orthodoxe priesterseminarie in Joensuu, verklaarde dat de goede verstandhouding in Finland tussen orthodoxen en lutheranen vooral te danken is aan de Lutherse Kerk. Er wordt wel gezegd dat de Finse Lutherse Kerk de meest 'orthodoxe' kerk van alle protestantse kerken is en de Fins-orthodoxe Kerk de meest 'lutherse'.
2. Het spirituele karakter van het kerkelijk leven kreeg in beide kerken meer accent.
3. Kerkelijke of theologische overeenkomsten werden niet getekend, maar dat was ook niet het doel. Van soms vergaande convergentie was echter wel sprake, in het bijzonder betreffende de heilsleer (soteriologie).
4. Het verdiepte zelfverstaan van de Lutherse Kerk als gevolg van de Fins-Russische dialoog leidde in Finland ook tot het op nationaal niveau aanknopen van dialogen met bijna alle andere kerkelijke denominaties. De gesprekken met de Fins-orthodoxen startten in 1989.
5. Ook internationaal werd deze dialoog tussen burens met grote belangstelling gevolgd. Was het daar ontwikkelde model geschikt voor andere dialogen?
6. Aan Russische kant heeft men geleerd om de specifieke karakteristieken van de Evangelisch-Lutherse Kerk van Finland als volkskerk te verstaan en het Finse lutheranisme niet gelijk te stellen met westers protestantisme in het algemeen. (De Russisch-

In 1917 verklaarde Finland zich onafhankelijk van Rusland. Finland kent een parlementaire democratie met een meerpartijensysteem en heeft 5,3 miljoen inwoners. Van de populatie is 78% luthers en 1% orthodox. De lutherse en de orthodoxe kerk hebben beide de officiële status van nationale kerk. In de 11e eeuw brachten kooplui als eersten het christelijk geloof naar Finland. Daarna kwam het land ongeveer gelijktijdig onder de invloedssfeer van zowel Rome als het Byzantijnse christendom. In de 19e eeuw was Finland als groothertogdom onderdeel van het Russische keizerrijk en kende toen een grote mate van politieke en godsdienstige autonomie. De witte majestueuze lutherse kathedraal die de hoofdstad Helsinki domineert, werd gebouwd met de opbrengst van zoutbelasting geschonken door de Russische orthodoxe (!) tsaar Nicolaas de Eerste. De in 1852 voltooide kerk die zijn naam kreeg, was natuurlijk ook ter glorie van de monarch zelf.

orthodoxe kerk keurt in haar ogen liberale, seculiere en relativistische trends in westerse protestantse kerken sterk af.)

7. De wederopbouw van de Lutherse Kerk in Ingria.
8. Het uitwisselen van grote aantallen theologiestudenten tussen Rusland en Finland.
9. De kleine Fins-orthodoxe Kerk werd duidelijker zichtbaar in de samenleving.
10. Een vernieuwd 'orthodoxer' verstaan van de eucharistie in de Finse Lutherse Kerk als gevolg van de gesprekken met de Russisch-orthodoxe Kerk.

Bovengenoemde ontwikkelingen hebben nog wel meer sporen in de Finse lutherse liturgie nagelaten. Voorbeelden van dergelijke *cross-overs* zijn lied 90 uit het lutherse liedboek dat een orthodoxe Paashymne is (Pascha-troparion) en het Onze Vader dat ook in zijn Russisch-orthodoxe vorm gebruikt wordt.

Patriarchen over dialoog

Patriarch Pimen van de Russisch-orthodoxe Kerk zei in 1978 in Moskou tegen zijn Finse bezoekers dat het spiritueel-leerstellige karakter van hun kerk wordt gekenmerkt door 'orthodoxaliteit'. Sommige Russische orthodoxe theologen vonden dit statement veel te ver gaan. In 2005 drukte patriarch Alexij II zijn diepe waardering uit voor de kennis en het besef van de orthodoxe leer en traditie onder Finse lutherse theologen.

Rookgordijn?

Na de Koude Oorlog (1945-1989) rezen er vra-

gen bij de officiële neutrale buitenlandse 'Realpolitik' van Finland. Had Finland in werkelijkheid niet te veel de kant van de Sovjet-Unie gekozen? Ook de dialoog tussen de Finse Lutherse Kerk en de Russisch-orthodoxe Kerk werd bevestigd. Waren de bilaterale besprekingen niet een 'rookgordijn' geweest voor andere contacten met de 'kerkambassadeurs' van de Russische geheime dienst (KGB)?

Algemeen wordt aangenomen dat de Finse partner in de kerkelijke dialoog niet naïef was en wist dat het Sovjet-regime op de hoogte was van de gedachtewisselingen via vertegenwoordigers van de Russisch-orthodoxe Kerk. Inzake vredesvraagstukken zorgde men er voor dat er geen teksten werden ondertekend die ten gunste waren van een van de strijdende machten.

Heilsleer

Zoals gezegd was een van de centrale discussies de heilsleer, een van de moeilijkste leerstellige kwesties tussen lutherse en orthodoxe kerken. Bij de gesprekken van 1970 tot 1980 'herontdekten' de Finse lutheranen het christelijke wezen van hun centrale leer der rechtvaardiging. Het centrale thema van 1974 was "Heil als rechtvaardiging en vergoddelijking". Niet dat het in Luthers theologie teruggevonden begrip 'vergoddelijking' (deificatie, glorificatie) simpelweg kan worden geïdentificeerd met de orthodoxe kijk op 'vergoddelijking' (Gr. theosis), maar er werden wel vergaande analogieën of convergenties gevonden. De concentratie van de gesprekken lag toen sterk op het christologische aspect van het heil en nog te weinig op de menselijke kant van de heilsvraag. Dat gemis werd opgepakt in 2005 op de samenkomst in Turku waar een aanmerkelijke convergentie werd bereikt over deze menselijke kant. Daarbij werden zowel de vrijheid van de mens in de schepping als zijn begrensde mogelijkheden na de zondeval beklemtoond.

Huub Vogelaar

Bronnen

- Juhani Forsberg, *Evaluation and Reception of the Dialogues between the Evangelical Lutheran Church of Finland and the Russian Orthodox Church (2009)*.
- Eero Huovinen, *What it means to live as a Lutheran Church near the Orthodox (2005)*.
- Risto Saarinen, *Faith and Holiness. Lutheran-Orthodox Dialogue 1959-1994 (1997)*.

Moeder Gods van de tederheid

Een bijbelse icoon van menselijke gevoelens

‘Twee belangrijke typen van de iconen van de Moeder Gods zijn alom bekend. De ‘Moeder Gods Hodigetria’ en de ‘Moeder Gods van de tederheid’. Van beide typen zegt de traditie dat de evangelist Lucas het oorspronkelijke voorbeeld geschilderd heeft. Dat benadrukt het gezag van deze iconen en wil voorkomen dat iconschilders hun eigen ideeën volgen. Een icoon is immers niet zomaar een menselijke voorstelling, de traditie leert dat de icoon ons is aange-reikt.

Toch weten kenners dat de voorstelling van de Hodigetria-icoon de oudste is. We zien daar hoe de Moeder Gods het Jezuskind dat zij op de arm draagt aan de wereld toont, waarbij het gezicht van Jezus frontaal geschilderd is. Pas vanaf de 11^e eeuw verspreidt zich het andere type van de Moeder Godsicoon. Hier drukt het Jezuskind zijn gezicht tegen de wang van zijn moeder. De icoon wordt dan ook wel de ‘Moeder Gods Glykofilousa’ genoemd, ‘van het zoete liefhebben’, of ook wel de ‘Moeder Gods van de tederheid’. Kunsthistorici zeggen dat er vanaf de 11^e eeuw meer aandacht komt voor menselijke gevoelens. Daarom wil men de innigheid tussen moeder en kind uitbeelden.

Maar het is de vraag of dit werkelijk de oorsprong is van de icoon van de Moeder Gods van de tederheid.

Een heel oud en beroemd voorbeeld van dit type icoon is de Wladimirskaja-icoon. Deze icoon is waarschijnlijk in de 12^e eeuw in Byzantium geschilderd, maar al spoedig in Rusland terechtgekomen en eeuwenlang vereerd in de kathedraal van de stad Wladimir (200 km ten oosten van Moskou). Totdat de icoon in Moskou terecht kwam en deze zich nu in het Tretjakovmuseum bevindt. Na de val van het communisme is deze icoon in een speciale kapel te bewonderen en te vereren.

Er is iets opvallends in deze icoon. Het kindje slaat zijn handje om de hals van de moeder. Zijn andere handje ligt tegen haar borst. Men duidt dit vaak zo, dat het kind de moeder wil troosten. Maria weet immers van het lijden dat haar Zoon te wachten staat. ‘Een zwaard zal uw ziel doorboren’ is haar geprofeteerd. In de blik van de Moeder Gods spreekt dan ook een intense droefheid. Ook in dit troostende gebaar van Jezus om zijn bedroefde moeder worden menselijke gevoelens uitgebeeld. Maar er is meer.

Een van mijn reisgenoten bij de Egyptereis in januari (zie twee vorige Pokrofs), pater Johan Miltenburg w.p., wees mij op de bijbelse betekenis van deze icoon. In het Hooglied hoofdstuk 8, vers 3, zegt de bruid van de bruidegom: ‘zijn linkerarm slaat hij om mijn hals, zijn rechterarm legt hij op mijn borst’. Het Hooglied is een liefdesgedicht dat de liefde tussen een jongen en een meisje, een bruid en haar bruidegom bezingt. Maar dit wordt gezien als een uitbeelding van de liefde tussen God en mensen, tussen God en zijn volk. De christelijke traditie ziet in de bruidegom Christus, en de Moeder Gods wordt dan symbool van de door Christus

Tekening van de Moeder Gods van de tederheid, met onder de sandaal, hangend aan het voetje van het Jezuskind.

bemide Kerk, en van alle door Christus bemide mensen. Op deze icoon zien we dus de bruidsliefde uitgebeeld die er tussen Christus en de mensheid is zoals die door Hem verlost wordt en in de kerk bijeen wordt gebracht.

Op een aantal vooral Griekse iconen van het type van de Moeder Gods Glykofilousa zien we nog een ander opvallend detail. Onder de voet van het Jezuskind is een losse sandaal geschilderd die van zijn voet neervalt.

Gewoonlijk geeft men de uitleg dat het naakte voetje van Jezus zijn menselijke kwetsbaarheid uitbeeldt. Wederom een verklaring uit de gevoels sfeer. Maar ook hier is er een andere, bijbelse uitleg mogelijk. Dan gaat het om het oudtestamentische verhaal van Ruth. Ruth is de grootmoeder van koning David, maar was eigenlijk afkomstig uit het land Moab. Zij was de weduwe van een Joodse man en na diens dood met haar schoonmoeder Noömi meegegaan toen deze

vanuit Moab naar haar geboorteplaats Bethlehem terugkeerde. De vraag is hoe deze vreemdelinge in haar nieuwe woonplaats een toekomst kan vinden én levensonderhoud. Een familielid van Noömi, Boaz, trekt zich het lot van Ruth aan. Hij wordt haar 'losser' zoals het heet, en hij verschaft haar een akker waardoor zij in haar eigen levensonderhoud kan voorzien. In Ruth hoofdstuk 4, vers 7 staat dat een akker iemands eigendom werd doordat de eerste eigenaar zijn sandaal losmaakt en laat vallen op de akker.

Daarmee zegt de icoon dat Jezus de Verlosser is die zijn sandaal laat vallen om de mensheid, gesymboliseerd door zijn Moeder, te verlossen.

Het is heel begrijpelijk dat in de verering van de Moeder Gods en haar iconen menselijke gevoelens worden geprojecteerd. Soms krijgen deze gevoelens de overhand. Daarbij kwam in de loop der eeuwen een ontwikkeling op gang waarbij men de hemelse barmhartigheid vooral verbond met Maria, terwijl God en Christus vaak als rechter gezien werden, voor wie men moest huiveren. Bij Maria kan je altijd terecht, zij wijst een mens nooit af. God en Christus werden zo meer afstandelijk beleefd. Maar we mogen niet vergeten hoezeer de bewogenheid van God en van Christus zelf één en al liefde is, en geheel gericht op liefdevolle eenwording zoals die er is tussen een bruidegom en zijn bruid. En ook is deze 'passie' van God en van Christus gericht op verlossing, zoals de toespeling op het verhaal van Ruth laat zien.

Verlossing betekent voor Ruth dat zij als vreemdelinge geheel aanvaard wordt en toekomst en leven vindt. Zo wil God in Christus ons mensen aannemen tot zijn eigen kinderen en ons toekomst en leven verschaffen. De Moeder Gods is vanouds gezien als symbool van de verlost mensheid.

Paul Brenninkmeijer

Debatten tussen De Russisch-Orthodoxe Kerk en de maatschappij

Kern van probleem ligt in spiritueel ideaal

Tussen de Russisch-orthodoxe Kerk en de Russische samenleving vinden er geregeld debatten plaats. Meer dan twintig jaar na de val van het communisme is de Orthodoxe Kerk nog altijd voorwerp van kritiek. Dit keer niet zozeer vanuit de politiek, maar vanuit de samenleving, met name vanuit de media en bepaalde delen van de intelligentsia. De Nederlandse theoloog – en redactielid van Pokroff – dr Katja Tolstaja, die zelf uit Rusland afkomstig is, volgt de discussies met belangstelling en... verbazing. De kern van het probleem aan de kant van de kerk ziet ze in het verheven spirituele ideaal van de Russische Kerk: 's mensen vergoddelijking, dat volgens Tolstaja zo hooggesteld wordt dat dit van de weeromstuit binnen de kerk wel moet uitlopen op vrijblijvendheid voor allen.

Debatten tussen de Russisch-orthodoxe Kerk en de maatschappij waren al onder wijlen patriarch Alexis II (gest. 2008) begonnen. De situatie polariseerde naarmate de Russisch-orthodoxe Kerk een steeds prominentere maatschappelijke positie ging claimen en de symbiose tussen kerk en staat hechter werd. Onder patriarch Kirill (sinds 2009) lijkt het haast oorlog tussen kerk en maatschappij. Media en ook vooraanstaande academici nemen het tegen de Russisch-orthodoxe Kerk op.

Strijdvragen

Conflictpunten zijn er in groten getale. Zo is er de nieuwe wet (30 november 2010) voor de teruggave van kerkelijk bezit dat na de Oktoberrevolutie van 1917 aan de 'religieuze organisaties' was ontnomen. De atheïstische intelligentsia en medewerkers van musea vinden dat het bezit bijvoorbeeld bij musea moet blijven.

Aartspriester Vsevolod Tsjaplin (Chaplin), voorzitter van de Synodale Afdeling voor de Samenwerking tussen Kerk en Samenleving van het Patriarchaat Moskou.

Een ander strijdpunt vormen de onlangs ingevoerde legerpriesters en het door het Ministerie van Defensie aangenomen besluit (februari 2011) deze van staatswege te bekostigen. Grond voor aanhoudende felle discussies geeft ook het vak 'Grondbeginselen van Orthodoxe cultuur' op scholen: de invoering, maar ook de inhoud en uitvoering ervan. De intelligentsia vindt dat de voorbereiding van de leraren die dit vak doceren niet goed genoeg is. Verder vindt men dat het de vrijheid van geloofskeuze aantast, dat er iets van boven af de kinderen wordt opgelegd, et cetera.

Kerkbeeld in de media

Hoe zien de hedendaagse Russische media de Russisch-orthodoxe gelovigen en hun zielenherders? Een treffend voorbeeld hiervan werd op gegeven in een televisiereportage van Alexej Koedasj (10 juni jl., tv-omroep NTV) over een uitzonderlijk voorval. In een poging tot duiveluitdrijving hadden een Russisch-orthodoxe vader en moeder hun vijftwintigjarige dochter in heilig water laten stikken. Een commentaarstem concludeert: "Godzijdank interesseert een gemiddelde gelovige zich voor geheel onschuldige problemen: 'Wat is de juiste

manier om vóór het binnengaan van een kerk een knoop in een hoofddoek te leggen?' 'Mag een Orthodoxe gelovige een hond in huis houden', of: 'Staat de heilige Schrift alleen een kat toe?', en: 'Hoeveel icoontjes in een auto vervangen een airbag?' Godzijdank dat ook de kerkvaders niet al te goedkeurend tegenover exorcisme en andere occulte praktijken staan. En alles in aanmerking genomen blijft er, afgezien van de rituelen, de exotische kostuums en de theatrale producties zoals de processie van het Heilige Vuur (dat met Pasen vanuit de H. Grafkerk in Jeruzalem over de heel de orthodoxe wereld wordt verspreid, zie:

http://en.wikipedia.org/wiki/Holy_Fire, red.), niets dan louter business over." De "gemiddelde gelovige" wordt aangeduid als bijgelovig en enkel bezig met de uiterlijke, rituele aspecten van de geloofspraktijk. En de clerus zou louter bezig zijn met geld verdienen. Dit is een karikatuur van het veel complexere fenomeen dat de religieuze ervaring in na-communistisch Rusland is. Zo'n eenzijdige kijk komt bij veel journalisten en in brede kringen van de intelligentsia voor: de Russisch-orthodoxe Kerk die als een organisatie haar "corporatieve interesses" doorvoert en daarbij het sacrale misbruikt. De bekende St. Petersburgse journalist Alexandr Nevzorov, een aartsvijand van de Russisch-orthodoxe Kerk, onderstreept in zijn publieke optredens herhaaldelijk die denktrant, zij het veel directer en grover: "[De Russisch-orthodoxe Kerk is] een hebzuchtige, schaamteloos arrogante organisatie, die bezig is mij te overtuigen dat zij hier de interesses van een of ander bovennatuurlijk wezen vertegenwoordigt en daarom van belastingen gevrijwaard moet worden en dat haar antieke voorwerpen en vastgoed teruggegeven dienen te worden. In feite zijn dat onverzorgde, belachelijke, komisch gekostumeerde, vette, wellustige mannetjes. Ze dwingen absoluut geen respect bij mij af."

'Kieskeurig geworden'

'Zazjralis', zo heet een blogpost van Alexej Devotchenko. 'Zazjralis' betekent, op een grove manier uitgedrukt, zoiets als 'kieskeurig geworden'. De blogpost is gewijd aan de bouw van een nieuwe residentie van de patriarch aan de Zwarte Zee. Devotchenko is niet alleen verantwoordigd over de rijkdom en de omvang van deze residentie, maar ook dat door de bouw ervan de wandelroute langs zee is verdwenen en honderden dennenbomen gekapt moesten

worden. Hij spoort de bezoekers van zijn blog aan protestbrieven aan Putin te sturen. De in het oog springende rijkdom van de kerkelijke hiërarchen roept des te meer irritaties op binnen de Russische maatschappij daar de Russisch-orthodoxe Kerk er expliciet haar goedkeuring aan hecht. Aartspriester Vsevolod Tsjaplin, voorzitter van de Synodale Afdeling voor de Samenwerking tussen Kerk en Samenleving van het Patriarchaat, verklaart - en dit herhaaldelijk - dat de rijkdom noodzakelijk is om "het maatschappelijke prestige van de Kerk te weerspiegelen". De "zogenaamde weelde van de Kerk" ontstaat volgens deze woordvoerder van de Kerk als gevolg van donaties. En dit is niet alleen natuurlijk, maar ook wenselijk.

Twee opvallende zaken

Twee aspecten vallen iemand op die net als ik vanuit het Westen deze debatten volgt. Ten eerste, dat beide partijen niet in staat blijken de discussie op een beschaafde manier te voeren. Binnen de kortste keren glijdt een dergelijk debat af naar het niveau van ruzies dat zo typisch was voor de communale flats uit de Sovjettijd. (Dat waren flats waar meerdere gezinnen gedoemd waren keuken, WC en badkamer te delen. Gevolg hiervan was dat daar dagelijks het tegendeel van christelijke naastenliefde of - nog in de Sovjet-Unie - van communistische broederschap werd bewerkstelligd: men bekvechtte met elkaar als viswijven of urineerde heimelijk in elkaars waterketels.) Tijdens zo'n tv-debat noemt aartspriester Vsevolod Tsjaplin zonder blikken of blozen journalist Alexandr Nevzorov, die in het citaat hierboven de Russisch-orthodoxe Kerk zo grof typeert, "een leugenaar". Beiden praten daarbij tegelijkertijd. Zo nu en dan dragen een derde en een vierde partij hun steentje bij aan de conversatie, of juist: vallen iemand in de rede. Het zijn feitelijk gelijktijdig gespeelde solo's, het geheel komt over als een kakofonie. Wat aanvankelijk de pretentie van een intellectuele discussie uitstraalt, ontpopt zich qua niveau als een Jerry Springershow. Deze manier van communiceren heeft per definitie niets gemeen met zoiets als een dialoog of een debat.

Het tweede aspect dat opvalt, is minstens zo belangrijk. Net als de televisierapportage hierboven waarin de journalist de gelovigen als bijgelovig en de clerus als winstbelust tekende, heeft ook dit aspect met zowel de gelovigen als hun zielenherders te maken. Het Russische cul-

De omstrede patriarchale residentie aan de Zwarte Zee in aanbouw
 (Foto: Dmitry Shevchenko, Environment Watch North Caucasus).

praktijken en ascese is de mens in staat om een transfiguratie te bereiken, een ‘omvorming’ vergelijkbaar met Christus’ Transfiguratie op de Tabor. De Grieks-Byzantijnse aartsbisschop en theoloog Gregorius Palamas (1296-1359) ontwikkelde deze leer verder. Hij benadrukte dat ascese en gebedspraktijken niet alleen door de monniken, maar ook door gewone mensen beoefend kunnen worden. Is er bij Palamas nog sprake van vrijblijvendheid voor de leken in dezen, ‘De grondslagen van het sociale concept van de Russisch-orthodoxe Kerk’ stellen vergoddelijking als een *verplicht* doel van ieder mens (“ultimate goal and calling of man”).

tuurhistorische ideaal van een gelovige is dat van een diep spiritueel wezen. Denk bijvoorbeeld aan starets Zosima uit Dostojevski’s *De broers Karamazow*, of aan vorstin Marja, de zuster van vorst Andrej Bolkonskij uit Tolstojs *Oorlog en vrede*. Deze laatste ontvangt bedevaartgangers uit het gewone volk; onder hun bijgeloof zou duidelijk een diepere spirituele kern schuilen. Vaak hoor je Russische journalisten vanuit dit ideaal het verwijt maken aan de huidige vertegenwoordigers van de Russisch-orthodoxe Kerk dat deze geen morele en spirituele voorbeeldfunctie uitdragen.

Spiritueel ideaal

Het ideaal van de gelovige als een diep spiritueel wezen leidt ook de Russisch-orthodoxe Kerk zelf af, en dan betreffende twee zaken. We vinden ze beide in de door de kerk aangenomen doctrinaire besluiten: ‘De grondslagen van het sociale concept van de Russisch-orthodoxe Kerk’ (2000) en ‘Basisleer van de Russisch-orthodoxe kerk rond menselijke waardigheid, vrijheid en rechten’ (2008).

Ten eerste is daar Gen. 1:26: de mens is geschapen naar het beeld Gods. Ten tweede is er het typisch orthodoxe concept van de vergoddelijking (*theosis*). Dit concept dient in het verlengde van de mens-als-beeld-Gods gezien te worden. We zien deze gedachte reeds in de uitspraak van Athanasius de Grote (295-373): “God is mens geworden, opdat de mens God zou worden”. Daar wordt dit concept in een notendop verwoord. Door bepaalde gebeds-

Kern van het probleem

Met de verwijzing naar dit theologisch-antropologische ideaal dat door de hedendaagse Russisch-orthodoxe Kerk in haar doctrinaire besluiten als norm wordt gesteld, raak ik wellicht aan de kern van het probleem. Er is uiteraard niets verkeerd aan de *theosis* voor leken of aan de *theosis*-idee überhaupt. Het zou zeer goed het ultieme doel van de mens kunnen (en moeten) zijn, tenminste – voor de zoveelste keer voor het christendom – als men zich bewust is van het bestaan ervan. Echter, dit doel wordt in deze doctrinaire besluiten gesteld zonder enige verantwoording van een breuk die de zeventig jaar communisme in de geloofspraktijk hebben veroorzaakt. Er wordt in beide genoemde documenten helemaal niet over het communistische verleden gesproken (met uitzondering van een allusie op de geloofsmartelaren). Door doctrinaire besluiten aan te nemen zet de Russisch-orthodoxe Kerk zich verder neer als een sacraal instituut dat ten minste zelf de daarin gestelde normen (zoals *theosis*) tot uitvoer brengt. In praktijk worden deze normen nog niet (genoeg) door de clerus binnen de Russisch-orthodoxe Kerk tot uitvoering gebracht. Juist dit geeft aanleiding tot gegronde kritiek vanuit intelligentsia en media. Ook wat dat betreft heeft de clerus geen voorbeeldfunctie. Een als norm gesteld ideaal blijkt zodoende in praktijk vrijblijvend voor alle partijen.

Katja Tolstaja

Tussen de drie nieuwjaren

1 september, 1 januari en 14 september in orthodox Rusland

De sfeer in de natuur tijdens 'Babije leto', zoals verbeeld door de bekende Russische schilder Isaac Levitan.

In een preek ter gelegenheid van 1 september, het begin van het Orthodoxe jaar, legt de Russische priester Pavel Adelgeim zijn betekenis uit wat dit betekent, maar ook die van de twee andere Nieuwjaren in Rusland. We hebben de oorspronkelijke context van een preek, waaruit we de belangrijkste delen hebben geselecteerd, enigszins gehandhaafd.

Gelukkig Nieuwjaar! Deze begroeting klinkt heel ongewoon op het huidige moment. Maar toch is het nu werkelijk het begin van het nieuwe jaar. Wanneer we het Meneon¹ openslaan bij vandaag, 1 september, dan lezen we: "Indict. Begin van het Nieuwe Jaar".

Nieuwjaar op 1 januari

We zijn nu gewend dat het nieuwe jaar begint op 1 januari. Vanaf de oude tijden, vanaf de Doop van Rusland (988), werd het nieuwe jaar niet gevierd op 1 januari, maar op 1 september. Pas in de 18^e eeuw werd Nieuwjaar vastgesteld op 1 januari. In 1700 vierde tsaar Peter de Grote feestelijk Nieuwjaar op 1 september. Na verloop van een aantal maanden waren er

opnieuw feestelijkheden vanwege Nieuwjaar. Peter de Grote was in West-Europa geweest en had daar ervaren, dat Nieuwjaar op 1 januari gevierd werd. En hij heeft deze gewoonte ingevoerd in zijn eigen vaderland. In 1700 werd Nieuwjaar in Rusland dus twee keer gevierd: op 1 september én 31 december.

Wat voor zin heeft het om Nieuwjaar op 1 januari te vieren? Bij ons in het christelijke Rusland heeft het geen zin. Want waarom zou 1 januari verschillen van 1 februari of 1 december?

1 September

Een nieuw jaar in de lente en een nieuw jaar in de herfst, dat heeft betekenis, die verbonden met de cycli van de natuur. Bij de Joden begon het jaar met het Paasfeest rond maart. In de lente herleeft de natuur. Dan beginnen de knoppen te ontluiken en het gras te groeien. Dan wordt de hele aarde wakker en begint dus het nieuwe jaar. Vanaf dat moment begon het werk op het veld, dat doorging tot de herfst. In Palestina zijn er andere natuurlijk omstandigheden als bij ons. Daar kun je ook voor een tweede keer oogsten. Daarom was er in september opnieuw een nieuw jaar. Dat nieuwe jaar belandde via Byzantium bij ons tegelijk met de Doop van Rusland. En zoals in Byzantium werd het vastgesteld op 1 september.

¹ De Menea vormen een reeks liturgisch boeken, voor iedere maand een deel.

Op 1 september begint ook in Rusland een nieuwe cyclus van de natuur. In augustus is het feest van het Ontslapen van de Moeder Gods. De oogst wordt binnengehaald. Na de vasten voorafgaand aan dit feest en na het feest zelf op 15 augustus begint de “Babije leto”. Die naam verwijst niet naar het weer, of het zonnig is of bewolkt. Maar het is een gefixeerde periode tussen het feest van het Ontslapen en 1 september. De dorpingen kwamen dan bijeen in een boerenhuis. De ouderen zetten de samowar klaar en gingen kletsen, de vrouwen naaiden en borduurden, de jongeren dansten gewoonlijk, bakten taarten, vertelden verhalen en maakten grapjes. Dat ging zo door tot 1 september.

Het was een soort algemene volksvakantie. Die werd “Babije leto” (= ‘tijd van de vrouwen’) genoemd, omdat de vrouwen die het meeste werk deden in de landbouw, dan konden uitrusten. Het nieuwe jaar begon dus daarna, samen met een nieuwe cyclus van de natuur. Alles was klaar. De oogst was verzameld en opgeslagen in de kelder. De inventaris wordt opgemaakt. Ze repareren alle landbouwwerktuigen, ruimen de schuren op en maken alles schoon als voorbereiding op het nieuwe jaar. Daarna mag je wel even rusten. En vanaf 1 september begint de nieuwe cyclus, een nieuw jaar. Die momenten in de lente en in de herfst, werden dus bepaald door de cycli van de natuur. Dat zijn dus logische en noodzakelijke momenten. Maar 1 januari is een kunstmatig begin, dat verbonden is met de Romeinse, heidense godenwereld.

De Russische boeren leefden niet volgens abstracte data. In hun herinnering hadden zich gebeurtenissen vastgehecht. Die gebeurtenissen werden aangeduid met de namen van de heiligen, die op bepaalde dagen herdacht werden. Het hele christelijke of kerkelijke jaar werd niet gevormd door data of maanden, maar door feesten. Het nieuwe jaar begint met een feest: de Geboorte van de Moeder Gods. Dat is het eerste feest. Het oude jaar werd beëindigd met het feest van het Ontslapen van de heilige Maria. Alles is dus ingevouwen in de levenscyclus van de Moeder Gods. Het hele boerenleven werd onlosmakelijk ingebed in het kerkelijke leven.

Secularisatie

Toen Peter de Grote het nieuwjaar overbracht naar 1 januari, was dat een eerste vorm van secularisatie: een scheiding tussen het traditio-

nele leven van het volk en de staat. Immers 1 september is niet alleen het begin van het nieuwe jaar, maar ook het begin van het nieuwe schooljaar. Het is niet mogelijk het kerkelijke en het schooljaar te verplaatsen naar 1 januari. Kunt u zich voorstellen, dat de school op 1 januari begint? Het kerkelijke en het schooljaar bleven dus op hun plaats, terwijl de staat het burgerlijke nieuwjaar ging vieren op 1 januari.

Oude naar nieuwe kalender

Na de revolutie schoof Lenin deze datum vrij absurd per decreet nog eens met 13 dagen naar voren, van de oude kalender naar de nieuwe kalender. Nu vieren we op 14 januari (nieuwe kalender) niet meer het nieuwe jaar, maar het feest van Basilius de Grote en het feest van de Besnijdenis van de Heer. De dag heet nog wel ‘het oude Nieuwjaar’.

Omdat iedereen Nieuwjaar nu toch op 1 januari (nieuwe kalender) viert, verlicht de kerk die dag met een gebed. Maar daarmee wordt het nog geen kerkelijke feestdag. Het wordt alleen verlicht met een gebed.

Echte Nieuwjaar

Het echte nieuwe jaar is vandaag (1 september, red.), en dat is een groot feest. Deze dag wordt bijzonder benadrukt door eigen ‘stichieren’ en een eigen tropaar. Een zin uit deze gebeden vat alles samen: “Zegen Heer, de krans van dit jaar met Uw weldaden”. We bidden dus dat God ons zegent met goed weer, dat de regen op tijd valt en er genoeg warmte van de zon is, zodat er genoeg voedsel overblijft voor het volk. Dat is ons speciale gebed bij het nieuwe jaar.

Nieuwe (Gregoriaanse) kalender

Na de revolutie zijn niet alleen het nieuwe jaar, maar ook de nieuwe Socialistische feesten als 8 maart en 1 en 9 mei op de nieuwe kalender terecht gekomen. Dat kon ook wel, want ze hadden een nieuwe symbolische betekenis. Maar de historische gebeurtenissen bleven in de oude kalender, zoals de Oktoberrevolutie die in de nieuwe kalender op 7 november wordt gevierd, en de verjaardag van Lenin die ook pas 13 dagen later wordt gevierd. Ook de kerkelijke feesten bleven volgens de oude kalender, waardoor Kerstmis nu bij ons op 7 januari valt en niet op 25 december. Die feesten zijn gebleven op de momenten dat ze al eeuwenlang werden gevierd. En het is voor de kerk onmogelijk dat te veranderen.

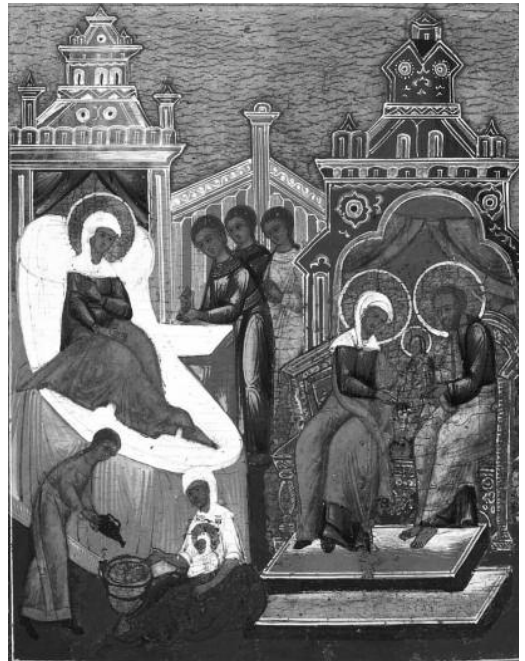
In de 16^e eeuw voerde paus Gregorius een nieu-

we kalender in, die ook naar hem is genoemd, de Gregoriaanse kalender. Voordeel van deze kalender was, dat hij nauwkeuriger was. Maar er was veel weerstand tegen deze kalender en ze is soms met bloedvergieten en geweld ingevoerd. Geleidelijk heeft deze kalender zich toch doorgezet. Maar een gevolg was wel, dat er een extra onderscheid kwam tussen de rooms-katholieken en de orthodoxen, die aan de oude kalender vasthielden. Er was toen de tendens om de verschillen tussen elkaar zo groot mogelijk te maken. Vandaag zijn we meer geneigd onze gemeenschappelijke wortels te ontdekken om elkaar beter te kunnen begrijpen..

Uit kracht van de traditie

Moeten wij als orthodoxen onze eigen kalender behouden, terwijl heel de wereld de nieuwe kalender gebruikt? Het argument daarbij is steeds hetzelfde, dat de nieuwe kalender nauwkeuriger is. Een volledig nauwkeurige kalender is trouwens onmogelijk. De kalender is gebaseerd op twee natuurverschijnselen: het draaien van de aarde om de zon en het draaien van de aarde om haar eigen as. Dat krijg je nooit zó bij elkaar, dat er een heel getal uit komt. Dat is ook zo wanneer je 2 wilt delen door 3. En het gaat ook niet om de nauwkeurigheid van de kalender. Wat maakt het uit of de nachtevening op 10 of op 24 maart plaatsvindt? Wat voor ons van belang is, is het gemak in het gebruik van de kalender. De Juliaanse kalender is makkelijker. Je kunt veel gemakkelijker terugrekenen naar het verleden of naar de toekomst, op welke dag een bepaald feest volgend jaar valt. Oude mensen kunnen dat met behulp van hun vingers. De Gregoriaanse kalender is dus nauwkeuriger, de Juliaanse is makkelijker.

In 1899 stelden geleerden in Rusland een kalendercommissie in, die de problemen rond de kalender moest behandelen. Een van de vragen was of het voor Rusland de moeite waard was de Gregoriaanse kalender over te nemen. Verschillende bekende wetenschappers waren lid van deze commissie, Mendeléejev en anderen, maar ook de jonge en geniale geleerde Vasilij Vasiljevits Bólotov². Wegens ziekte kon hij nauwelijks aan het werk van de commissie deelnemen. Hij legde zich neer bij de mening van de commissie, maar hield vast aan zijn eigen mening. Hij zag voor de Orthodoxe Kerk de volgende missie bij dit probleem: zij moest

Russische icoon van de Geboorte van de Moeder Gods, het eerste feest (8 sept) na het begin van het orthodoxe jaar op 1 september (Juliaanse kalender).

de komende 200 jaar juist vasthouden aan de oude Juliaanse kalender. Hij was ervan overtuigd dat de andere landen in de periode de waarde daarvan zouden gaan begrijpen en naar die kalender zouden terugkeren.

Dus, beste mensen, dat betekent dat de kerk de kalender in de oude stijl moet behouden. Niet zomaar, of omdat Bólotov dat zonodig wil, maar uit kracht van haar conservatieve mentaliteit, de kracht dat wat waardevol is, behouden moet blijven. Er zijn zaken, die je kunt veranderen, maar er zijn ook dingen die door de eeuwen heen heel goed samen zijn gebracht en gegroeid. De kerk heeft die gezegend. We moeten die zeker voor het nageslacht behouden.

Vader Pavel Adelgeim

Vader Pavel Adelgeim is Russisch-orthodox aartspriester te Pskov (Rusland), waar hij op 1 september 2009 deze voordracht hield.

Vertaling en bewerking: Paul Baars

² V.V. Bólotov (1853-1900), polyglot en historicus die zich toedeede op het vroege christendom, was professor aan de Geestelijke Academie te St. Peterburg.

CHRISTENEN IN IRAK

Er wordt nog steeds jacht gemaakt op christenen in Irak. In steden als Mossoel en Bagdad riskeren christenen nog steeds hun leven, aldus mgr. Emil Nona, de Chaldeeus-katholieke aartsbisschop van Mossoel. Mgr. Nona nam samen met mgr. Bashar Warda, de Chaldeeus-katholieke aartsbisschop van Erbil, deel aan een bijeenkomst georganiseerd door de Commissie van bisschoppenconferenties van de Europese gemeenschap. Volgens beide bisschoppen was er geen dialoog met de islam mogelijk is. 'De Irakese christenen die naar Syrië waren gevlucht zijn door de troebelen in dat land teruggekeerd maar zijn nu dakloos. Sinds de Amerikaanse invasie in 2003 zijn er in het aartsbisdom Mossoel maar 13.000 christenen meer. In 2003 waren er dat 30.000. Wie geld heeft tracht te vluchten en zich in het buitenland, vooral in Europa, te vestigen. Heel wat christenen zijn naar Koerdistan gevlucht. In 2003 leefden er 5.000 christenen in Koerdistan, nu 28.000. De Kerk is de enige die deze vluchtelingen helpt op het vlak van huisvesting, werkgelegenheid en medische zorgen', aldus mgr. Nona. Met Koerdistan wordt het autonome Koerdische noorden van Irak bedoeld, dat relatief veilig is voor christenen. Zowel mgr. Nona als mgr. Warda is meer dan ooit pessimistisch over de toekomst van de christenen in Irak. 'De christenen hebben geen enkel perspectief', luidt het. (Bron: *RKnieuws.net*)

KOPTEN VOELEN ZICH NOG STEEDS BEDREIGD

Sinds de val van het regime

Spanningen tussen Kopten en moslims in Egypte. Spandoek waarop afgebeeld de Koptische priestervrouw Shehata met hoofddoek, gefotoshopt door extreme moslims alsof ze overgegaan was naar de islam [zie art. K. Hulsman, p 8]. (Foto: archief K. Hulsman).

Moebarak in Egypte waardoor bepaalde fundamentalistische stromingen vrij spel kregen vreesde de Koptisch-orthodoxen in het land het ergste voor hun toekomst. Die vrees wordt gedeeld door Christine Chaillot, zelf oosters-orthodox en specialiste op het gebied van de oriëntaals-orthodoxe Kerken. Op 22 september verschijnt haar boek 'De Kopten in Egypte. Discriminaties en vervolgingen (1970-2011)'. De Koptische christenen hebben angst voor de invloed van de salafisten die zich in Egypte gevaarlijk laat gevoelen, stelt Chaillot. Salafisten zijn uiterst fundamentalistische (maar niet principieel gewelddadige) moslims. Chaillot herinnert eraan dat de Kopten al sinds het begin van de jaren 1970 vervolgd en gediscrimineerd worden op tal van gebieden. 'De druk op de christenen laat zich in het hele land gevoelen', aldus Chaillot. Niet alleen de Kopten zelf, maar ook hun kerken en huizen worden aangevalen. Chaillot wijst erop dat jaarlijks duizenden christen moslim worden om economische en professionele redenen maar ook om te kunnen

gescheiden want gescheiden Kopten mogen niet hertrouwen (zie art. K. Hulsman op pp 6-8). De overgangsregering staat niet negatief ten aanzien van de Kopten, zegt Chaillot, maar wat als de moslimbroeders bij de komende parlementaire verkiezingen in november aan de macht komen. De moslimbroeders vormen een andere, doorgaans gematigder vorm van politieke islam dan de salafisten, maar beloven bij politieke macht de Kopten weinig goeds te brengen. (Bron: *RKnieuws.net*)

RELIGIEUZE GOEDEREN TERUGGEGEVEN

Turkije heeft een wet aangenomen waardoor religieuze minderheden hun onroerend goed kunnen terugkrijgen. De problemen met onroerend goed van religieuze minderheden (in Turkije officieel Grieks- en Armeens-orthodoxen en joden) gaan terug tot 1936. Toen moesten alle religieuze minderheden hun eigendommen en hun bronnen van inkomsten opgeven. In de jaren zeventig leidde een nieuwe interpretatie van de registraties uit 1936

ertoe dat religieuze minderheden al het onroerend goed kwijtraakten dat ze na 1936 aankochten of door schenkingen in handen kregen. Religieuze minderheden krijgen 12 maanden de tijd hun eigendomsrechten te claimen. Onroerend goed – niet alleen kerken en synagoges maar bijvoor-

beeld ook begraafplaatsen – dat inmiddels in handen van derden is, zal worden gecompenseerd. Onduidelijk blijft wat er gebeurt met eigendommen die in 1936 niet zijn geregistreerd. Deze wet vande regering Erdogan is in christelijke kringen in Turkije met instemming ontvangen en mocht ook in Europa

op enthousiasme rekenen. Erdogan's partij die in Turkije aan de macht is, stamt oorspronkelijk uit de politieke islam, maar heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een gematigde partij, naar eigen zeggen als een moslimequivalent van de christen-democratie in Europa. (Bron: Hilversum-ANP)

KERKEN IN OEKRAÏNE. Geloofspraktijk, oecumene en sociale verantwoordelijkheid

Kasteel Hernen, zaterdag 26 november 2011, 10.30 – 16.00 uur.
Studiedag, georganiseerd door Stichting Communicantes en Tijdschrift Pokrof en te gast bij de A.A. Brediusstichting.

Spreekers: Irina Kitoera, Julia Hoppenbrouwers, Heleen Zorgdrager, Mariana Kavinska e.a. De lezingen zijn voor het overgrote deel in het Nederlands en twee in het Engels.

Onderwerpen: interkerkelijke verhoudingen, sociale verantwoordelijkheid, volksgeloof, iconen etc.

Kosten: €20,-

Meer informatie: www.oecumene.nl

Opgeven: 030-2326907, secretariaat@oecumene.nl

DE WERELD VAN ICONEN. Verhalen in beelden

Thomashuis, Zwolle

Iconen openen een wereld voor wie zich er in verdiept. We bestuderen drie iconen en hun verhalen: de aankondiging aan Maria door de engel Gabriël; de kersticoon; en Jezus' opdracht in de tempel ('de Ontmoeting').

Data: maandagavonden 21 november, 12 december, 30 januari

Tijdstip: 19.30 – 21.30 uur

Begeleiding: Leo van Leijsen, medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene en Susanne de Jong-Tennekes, theoloog

Kosten: A €30,- | B €37,50

Inschrijving: www.kloosterzwolle.nl (of: thomashuis@kloosterzwolle.nl)

Informatie: thomashuis@kloosterzwolle.nl of 038-425 44 12
(maandag tot en met vrijdag van 9.00-15.00 uur).

Vrijwillige vertaler gezocht

De kwaliteit van Pokrof hangt af van goede artikelen door specialisten op het gebied van Oosters Christendom. Vaak komen deze van buiten het Nederlandse taalgebied. Om de mogelijkheden van Pokrof te vergroten zoekt de redactie van Pokrof een vrijwillige

Vertaler uit Engels
(en zo mogelijk Duits)

Hij of zij moet in staat zijn om zelfstandig thuis artikelen rond oosters christendom in goed en begrijpelijk Nederlands over te zetten en digitaal aan te leveren aan de redactie van Pokrof. Hebt u belangstelling, neemt u dan contact met:

LvanLeijsen@oecumene.nl, tel
030-2326907 (ma, wo, do).

Katholieke Oosterse Liturgievieringen

okt - nov 2011

Amsterdam
Ocohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Huize Maria Ecclesiae, Eisenhowerlaan 120

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk, Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmanweg 3

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtskapel, Eendrachtstraat 95, 3012 XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum St. Jozefzorg, Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West, ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschappen)
Zondag 9 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ **Borne:** (BG)
Zondag 27 november, 11 u: Goddelijke Liturgie, (idem).

■ **Boxtel:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 9 oktober, 14 u: Iconenwijding, in kerk van Lennisheuvel.

■ **Delft:** (BG)
Zondag 9 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 13 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 2 oktober, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 november, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 15 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 22 oktober, 19 u: Vespers.

Zondag 23 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 19 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 26 november, 19 u: Vespers.
Zondag 27 november, 10 u: doorgaan en aard van de viering, te raadplegen bij bestuur.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 12 november, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:
Zondag 2 oktober, Zestiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 9 oktober, Zeventiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 16 oktober, Achttiende Zondag na

Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 23 oktober, Negeniende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 30 oktober, Twintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 november, Eenentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 13 november, Tweëntwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie. Daarna Kerkvergadering.
Zondag 20 november, Drieëntwintigste Zondag na Pinksteren, viering van het Feest van de Intrede van de Moeder Gods in de Tempel, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 27 november, Vierentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl, of mevr. Myryam Corsten, tel. 073-6148508.

■ **Hernen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zondag 23 oktober, 19^e Zondag na Pinksteren, 11 u: Goddelijke Liturgie in parochiekerk, tegenover oprijlaan Kasteel Hernen.

■ **Laren:** (UBK)
Zondag 23 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie, in Parochie St Jan - de Goede Herder, Brink 33.

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 20 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (NBK)
Zaterdag 1 oktober, Viering van de 16^e Zondag na Pinksteren, Bescherming van de H. Moeder van God, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 5 november, Viering van de 21^e Zondag na Pinksteren, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Voor informatie: www.hetnbk.nl of *thr Joop van der Post*, e-mail: j.vanderpost@planet.nl.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 22 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 26 november, 19 u: doorgaan en aard van de viering, te raadplegen bij bestuur.

■ **Roosendaal:** (BG)
Zondag 30 oktober, 14 u: Goddelijke Liturgie, in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 2 oktober, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 november, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Tilburg:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 9 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 23 oktober, 9.30 u: Goddelijke Liturgie in St. Antoniuskerk (Emmausparochie), Groenlostraat 1.
Zondag 13 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Iedere 2e zondag van de maand (behalve in zomervakantie) is er de Byzantijnse liturgie in de 'thuiskapel' aan de Kruisvadersstraat. Voor actuele informatie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 16 oktober, 12 u: Goddelijke Liturgie.
Landelijke dag van de Pokrofgemeenschappen, in Sint-Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.
Zondag 20 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Veldhoven:** (BG)
Zondag 27 november, 10 u: Goddelijke Liturgie in H. Jozefkerk, Burg. Van Hooflaan, 5503 BP

■ **Wassenaar:** (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 27 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in Sint-Jozefparochie, Van Cranenburghlaan 21.

De illustraties op de omslag:
Voorzijde: 'De verering van het kruis', icoon van I. Saltanov.
Achterzijde: 'De planting van de boom van de Russische heerschappij', icoon van Simon Oesjakov (zie art. W. v.d. Bercken, pp 3-5).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

